

**ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO'LLAGAN HOLDA YAYLOVLARDAN
FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI****Xudoyberdiyev Feruz Shamshodovich***“Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrlari” kafedrasida dotsenti, texnika fanlari falsafa doktori xudoyberdiyev89@list.ru***Nazarov Ibrohim Hasan o'g'li***“Yer kadastrlari va yerdan foydalanish” talabasi***Mirzomurotov Maksudjon Farxod o'g'li***“Yer kadastrlari va yerdan foydalanish” talabasi**“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti”
Milliy tadqiqot universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yaylovlarning hozirgi holati, undan foydalanishdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish choralari hamda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Yaylov, o'simlik qoplami, tashqi omillar, ichki omillar, salbiy jarayonlar, degradatsiya.*

Abstract. *This article provides information on the current state of pastures, shortcomings in their use and measures to address them, as well as the importance of modern technologies.*

Keywords: *Pasture, vegetation, external factors, internal factors, negative processes, degradation.*

Ma'lumki, yaylovlar tabiatning bebaho in'omi hisoblanadi. Jumladan, respublikamizda qorako'lchilikda foydalanib kelinayotgan yaylovlar maydoni ham 21 mln. gektarni egallaydi [1,2].

Biroq, yaylovlardan ham ma'lum bir tartib, qoidalarga amal qilinib foydalanishni, yilning ayrim zarur davrlarida ularga dam berishni, ularning tabiiy hosildorligini saqlab qolishga yoki oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini qo'llashni, umuman, doimiy nazorat va e'tibor qilishni taqozo etadi. Aks holda inson faoliyatining salbiy oqibati bo'laroq tabiiy yaylovlarda salbiy o'zgarishlar sodir bo'layotganidan darak bermoqda [4,8].

Ikkinchi tomondan, yaylovlarda tarqalgan o'simliklar ham ma'lum ma'noda o'z-o'ziga ta'sir ko'rsatib turadi, ular orasida ham muxitning zahiralari uchun raqobat mavjud.

Tabiiy yaylovlar o'simliklar qoplamida kuzatiladigan o'zgarishlar odatda 2 guruhga qiruvchi omillar vositasida sodir bo'ladi:

- 1) tashqi omil;
- 2) ichki omil.

Tashqi omillar (o'zgarishlar) tashqaridan ta'sir etuvchi sabablar orqali sodir bo'ladi. Unga asosan inson faoliyati bilan bog'liq bo'lgan ta'sir kiritiladi. Bunday ta'sirlarga, birinchi navbatda, mol boqish, o'simlik qoplamidan turli hayotiy extiyojlar uchun foydalanganda kuzatiladi.

Ichki omillarga o'simlik qoplamining bir-biriga bo'lgan ta'siri natijasida sodir bo'ladigan o'zgarishlarni misol keltirish mumkin. Masalan, suv-mineral resurslar istemoli bo'yicha efemer-efemeroidlar va boshqa hayotiy shakllar orasida sezilarli raqobat mavjud. Bu holat ayniqsa erta bahor aynan efemer turlarning o'ta jadal o'sishi va rivojlanishi davrida kuchli namayon bo'ladi.

Yaylovlarda mol boqishning o'simliklar qatlamiga ta'siri qanday sodir bo'ladi? Dastavval, mol boqish to'g'ridan-to'g'ri tuproqqa va tuproq orqali o'simliklar qatlamiga ta'sir qiladi.

Uning mexanizmi qisqacha quyidagicha: mol tuyog'ining ta'sirida, dastavval, tuproqning ustki qismi biroz zichlashadi, borib-borib esa yuza qatlam buzilib qoladi. 1 m balandlikdan uchi o'tkir metall parchasi o'simlik qoplami yaxshi taraqqiy etgan o'tloqda tashlab ko'rilganda u o'simliklar qatlami yaxshi rivojlangan maydonda 32 mm, siyrak maydonchada 24 mm chuqurlikka yetgan, xolos.

Yaylovlardan tartibsiz foydalanishning eng salbiy tomoni shundaki, undagi o'simliklar qatlami siyraklashib, turlar miqdori kamayib qoladi. Tuproqning ustki yuzasi quyosh nurlari ta'siridan ko'proq qizishi natijasida undagi suv zaxiralari nisbatan jadalroq kamaya boradi. Bularning barchasi ikkilamchi ta'sir hisoblanadi [5].

Bulardan tashqari, uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar o'simliklar qatlamiga to'g'ridan-to'g'ri ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ildizi hali yetarli darajada taraqqiy etmagan yosh o'simliklarni hayvonlar ildizi bilan yulib olishi yoki payxon qilishi oqibatida ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Natijada, bu hol surunkali davom etaversa o'simliklar miqdori siyraklashib qolishi, ayniqsa, yuqori to'yimli ozuqalar miqdori va hosili kamayadi. Bundan tashqari, bir xil yaylov maydonlarida to'yimli, o'simliklar turlarini juda kam miqdorda uchratish mumkin. O'z-o'zidan ravshanki, ularning kam miqdordagi yoki yaxshi rivojlanmasligi o'simliklarning o'sishi sharoitlarining ularning talablari darajasida emasligidan dalolat beradi. Demak, bunday turlarning o'sish sharoitlari tegishli tadbirlar vositasida yaxshilansa ularning yaxshiroq o'sib yuqori hosil to'plashiga imkoniyat tug'iladi.

Kuzatishlar, tabiiy o'tloqlarda tarqalgan o'simliklar urug'larining tuproqdagi zahiralari juda katta raqamlar bilan, masalan, qorako'lchilik yaylovlarining har bir kv metrda prof. I.S.Amelin ma'lumotlariga asoslanadigan bo'lsak, yaylov tiplariga qarab 11-21 ming dona urug' zapasi mavjudligini qayd qilish mumkin.

Shunga o'xshash ma'lumotlarni prof. N.T.Nechayeva Turkmaniston cho'l yaylovlari misolida ham keltiradi. Biroq, shunisi ham ayonki, insonning ongli aralashuviz va boshqaruvisiz, bu ulkan zahiralalar qoniqarli unib chiqib yaylovlardagi o'simliklar sonini oshirish misollari kamdan-kam kuzatilishi mumkin.

Demak, yaylovlardan unumli va samarali foydalanish, chorvachilikni qoniqarli darajada ozuqa bilan ta'minlash maqsadida eng muhim tadbirlar jumlasiga ularning hosildorligini oshirish masalalari ham kiritilishi lozim.

Qorako'chilikni yanada ravnaq toptirish va undan olinadigan mahsulotlar sifatini yaxshilashning muhim omillaridan biri bu oziqa bazasini yanada yaxshilash va yaylovlardan oqilona foydalanishni takomillashtirish hisoblanadi. Jumladan, qorako'chilikda qo'rilgan madaniy yaylovlar barpo etish sohaning mahsuldorligini oshiribgina qolmasdan, balki, qo'l mehnati unumdorligini oshiruvchi, mexanizatsiya jarayonini qo'llash, mehnat unumdorligini keskin oshirish, mahsulot tannarxini kamaytirish imkonini ham beradi. Yiriklashtirilgan brigadalar usulida mol boqish qorako'chilikni sanoat usuliga ko'chirish tomon yaqinlashtiradi [6].

Texnologiyaning mohiyati shundaki, u sim to'siqlar bilan qurilgan zagonlardan iborat bo'lib, yaylovlarda suv ta'minoti suv o'tkazuvchi tizim vositasida skvajinadan olinadi. Har bir zagonning umumiy sathi 265 gektardan kam emas. Ushbu zagonlarda boqiladigan qo'y-qo'zilar miqdori 4000 boshdan ortiq yiriklashtirilgan otarlar shaklida mol boqish tashkil etiladi.

Yangi texnologiyaning eng muhim tomoni shundaki, unda yaylov maydonlaridan foydalanishning yaylov almashinuvi prinsiplariga amal qilib vaqti-vaqti bilan (mavsumlar va yillar bo'ylab) dam berish va mahsuldorligini oshiruvchi fitomeliyativ chora-tadbirlar tizimi qo'llanilib boriladi.

Cho'l hududlarida madaniy yaylovlar barpo etishga oid maxsus qo'llanmalar mavjudligini e'tiborga olib (S.A.Asomov, L.S.Gayevskaya, Z.Sh.Shamsutdinov, N.A.Ibodov va boshqalar, 1980) yangi texnologiyaga oid barcha turkum masalalarga batavsil to'xtalib turmasdan yo'nalishning 2 muhim qirrasini—yaylov maydonini tashkil etish va undan foydalanish masalasiga e'tiborni qaratganlar.

Cho'l hududlari uchun asosan yirik zagonli yaylovlardan foydalanish tavsiya etiladi. Chunonchi, shuvoq-efemerli yaylovlardan foydalanishda uni 2 dalali 6 mol boqish zagonlariga ajratib bir yil davomida 2 martadan qorako'chilikda qabul qilingan kalendar muddatlarda mol boqiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Худойбердиев, Ф. Ш. (2020). Зарубежный опыт в области пастбищных территорий, возможности и условия их использования в Узбекистане. *Землеустройство, кадастр и мониторинг земель*, (10), 24-27.
2. Sh, F. (2019). Khudoyberdiyev. Development of methods of pasture improvement, creation of new pastures and effective use of pastures. *Bulletin of the Khorezm Academy of Sciences*, 2-15.

3. Худойбердиев Ф. Ш. МЕРЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ДЕГРАДАЦИИ ПАСТБИЩНЫХ ЗЕМЕЛЬ //Эффективность применения инновационных технологий и техники в сельском и водном хозяйстве. – 2020. – С. 331-333.
4. Худойбердиев Ф. Ш. и др. DEVELOPMENT OF PASTURE USE SYSTEM IN UZBEKISTAN BASED ON THE EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – №. SPECIAL ISSUE.
5. Худойбердиев Ф. Ш. и др. YAYLOVLARDAN FOYDALANISHNI BOSHQARISH ORQALI SAMARALI NATIJAGA ERISHISH //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – №. SPECIAL ISSUE.
6. Худойбердиев Ф. Ш. и др. ЯЙЛОВЛАРИДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШ ВА ҲОСИЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНОВАЦИОН ЁНДАШУВ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – №. SPECIAL ISSUE.
7. Xudoyberdiyev, F. S. (2020). BUXORO VILOYATIDA YAYLOVLARDAN FOYDALANISHNING BUGUNGI HOLATI. Студенческий вестник, (24-6), 45-46.
8. Xudoyberdiyev F. S. et al. YAYLOVLAR HUDUDI DEGRADATSIYASINING OLDINI OLISH CHORA-TADBIRLARI //Студенческий вестник. – 2020. – №. 24-6. – С. 43-44.